

MUZIEJAUS RINKINIAI KAIP ZOOLOGINIŲ DUOMENŲ BAZĖ

Plačiajame prasme muziejus laikomas visuomenės tobulėjimui tarnaujančia institucija, kaupiančia žmonijos ir ją supančios aplinkos materialius liudijimus. Įprastai muziejiniai rinkiniai apibūdinami kaip materialinių daiktų saugykla (sankaupa). Kauno zoologijos muziejaus renka gyvūnijos pavyzdžius (bendrosios muziejinkystės terminu – zoofaktus), o mokslinius rinkinius sudaro zoologiniai preparatai, t. y. taip pat daiktai. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad visuomenei šiuose rinkiniuose didesnę naudą turi ne materialioji pusė, o zoologiniai duomenys. Jie ir yra pagrindinis mokslinių kolekcijų tikslas. Per mūsų muziejaus egzistavimo šimtmetį zoologinių preparatų sukaupta beveik 300 000, todėl susidarė nemažas duomenų masyvas, kurį galime vadinti duomenų baze. Laikydami muziejaus kolekcijas zoologinių duomenų baze, mes visuomenei pristatome gyvūnijos pavyzdžių kolekcionavimo prasmę ir naudą, sudarome kolekcijų pildymo planus ir ateities vizijas.

Smulkausias zoologinės kolekcijos vienetas yra vieno gyvūno preparatas. Atitinkamai duomenų bazės vienetu laikome vieno gyvūno duomenų paketą. Kitaip sakant, vieno gyvūno aprašas yra vienas duomenų paketas. Šio paketo turinį sudaro trejopi duomenys. Pirmiausiai turime **užfiksuotuosius duomenis**, kuriuos surenka ir rinkinių apskaitos dokumentuose bei zoologinio preparato apraše suregistruoja muziejaus darbuotojai. Tai gyvūno rūšies pavadinimas, radimo vieta ir data, radimo aplinkybės, kūno matmenys ir kt. Juos galima sudėti į kompiuterinį (elektroninį) katalogą arba duomenų bazę. Paprasta naudotis ir platinti. Dar yra **numatytieji duomenys**, kurie nėra surašyti, bet muziejinkai numato, kad mokslininkams ir studentams gali suteikti specifinių juos dominančių duomenų, pvz.: kūno dangos išvaizda, kaukolės ar pavienių kaulų matmenys ir kt. Norint juos gauti, reikia tiesiogiai tyrinėti zoologinius preparatus apsilankius muziejuje arba pasiskolinus. Be to, kiekvienas zoologinis preparatas yra **potencialiųjų duomenų** šaltinis. Tai yra duomenys, kuriuos bus galima išgauti atsiradus ateities technologijoms.

Užfiksuotuosius duomenis suregistruoti ir pageidaujamus surasti labai palengvino kompiuterinių duomenų bazių technologijos. Rinkinių duomenims valdyti muziejus turėjo įsigijęs originalią programinę įrangą. Dabar perėjome prie galingesnės, tarpmuziejinės Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS). Zoologinių rinkinių katalogui joje skirtas atskiras modulis. Gyvūnui apibūdinti naudojama apie 20 pagrindinių informacinių laukų, 12 papildomų ir virš 30 zoologinio preparato apskaitai, įkainavimui, saugojimo vietai įrašyti. Be to, LIMIS sistema tame pačiame duomenų pakete priima saugoti zoologinio preparato (pvz., iškamšos), gyvūno buveinės ir paties gyvūno skaitmenines nuotraukas. Visų duomenų saugumas užtikrintas valstybiniu mastu.

Duomenų apie kiekvieną kolekcinį egzempliorių struktūra LIMIS-e

Taksonominiai duomenys

Gyvūno rūšies lietuviškas ir mokslinis pavadinimas

Rūšies nustatytojas

Rūšies nustatymo data

Gyvūno išskirtinumas (paratipas, albinosas ir pan.)

Rūšies identifikavimo revizorius

Revizijos data

Buvę gyvūno pavadinimai

Radimo duomenys

Radimo vieta

Radimo data

Radimo aplinkybės

Radimo aplinkybės detalai

Radėjas

Buveinė (pagal Europos buveinių katalogą)

Buveinė detaliai

Buveinės nuotrauka

Gyvūno tyrimo duomenys

Lytis

Amžius

Vystymosi stadija

Zoologinės medžiagos būklė (gera, kūnas sužalota, pašvinkęs ir pan.)

Kūno būklė (sulysęs, išsekęs ir pan.)

Organų būklė (aprašyta iširtų išorės ir vidaus organų būklė)

Gyvūno matavimai

Tyrėjas (gyvūno tyrimus atlikęs asmuo)

Zoologinės medžiagos nuotrauka

Zoologinės medžiagos įsigijimo duomenys

Zoologinės medžiagos tipas

Apskaitos Nr.

Gavimo data

Pateikėjas

Įsigijimo būdas

Zoologinio preparato duomenys

Kolekcijos pavadinimas

Priėmimo Nr.

Inventorinis Nr. (katalogo Nr.)

Preparato tipas (iškamša, kaukolė ir pan.)

Preparatorius

Preparato nuotrauka

Įsigijimo dokumento pavadinimas

Įsigijimo dokumento Nr.

Įsigijimo data

Įsigijimo būdas (pirkta, dovanota ir pan.)

Pateikėjas (ir jo adresas)

Saugojimo vieta

Saugantis darbuotojas

Buhalterinės apskaitos Nr.

Kaina

Įvertinimo data

Įvertinimo dokumento pavadinimas

Įvertinimo dokumento Nr.

Taksonominio klasifikatoriaus struktūra

Išvardinta kiekvienos gyvūnų rūšies

hierarchinė seka taksoniniame medyje nuo tipo iki porūšio.

Rūšies aprašo informaciniai laukai:

Lietuviškas pavadinimas

Lietuviško pavadinimo šaltinis

Mokslinis pavadinimas

Mokslinio pavadinimo šaltinis
Rūšies autorius ir aprašymo data
Kategorija Tarptautinėje raudonojoje knygoje
Kategorija Lietuvos raudonojoje knygoje
Kiti apsaugos sąrašai (Natura2000, Berno konvencija ir t. t.)
Rūšies pavadinimas kitomis kalbomis
Rūšies pavadinimo sinonimai

Pildydami ir tvarkydami rinkinius muziejaus darbuotojai atsižvelgia į tai, kad kolekcijų, kaip duomenų bazės, mokslinį vertingumą lemia du pagrindiniai faktoriai: informatyvumas ir prieinamumas.

Informatyvumą apibūdina:

- Kolekcinų vienetų skaičius. Kuo didesni muziejaus rinkiniai, tuo juose gali būti sukaupta daugiau zoologinių duomenų.
- Taksonų (rūšių, genčių, šeimų ir t. t.) įvairovė. Kuo daugiau gyvūnijos taksonų atstovaujama rinkiniuose, tuo zoologiniai duomenys įvairesni.
- Rinkimo vietų įvairovė. Vertingi rinkiniai, kuriuose gyvūnijos pavyzdžiai surinkti iš daugelio geografinių vietovių.
- Preparatų tipų įvairovė. Kuo įvairesni kiekvienos gyvūnų rūšies preparatai saugomi muziejuje, tuo išsamiau iliustruojami rūšių požymiai.
- Preparatų kokybė. Nuo preparatų paruošimo ir konservavimo kokybės priklauso jų ilgaamžiškumas, galimybė jais naudotis, išgauti numatytuosius ir potencialiuosius duomenis.
- Zoologinio aprašo kokybė. Zoologijos muziejaus rinkiniuose kiekvieno preparato apraše turėtų būti sudėti visi įmanomi duomenys apie gyvūną gauti preparavimo, rinkimo, įsigijimo metu.
- Apskaitos duomenų būklė. Gyvūnų ir preparatų įsigijimo duomenys yra privaloma muziejinio aprašo dalis. Jie naudingi ir zoologine prasme.

Prieinamumą apibūdina:

- Duomenų prieinamumas. Užfiksuotiesiems duomenims pateikti muziejus turi išnaudoti įvairias katalogavimo ir sklaidos priemones: skaitmeniniai katalogai, internetinės svetainės, spausdinti leidiniai, moksliniai straipsniai, kokybiškas rinkinių lankytojų aptarnavimas.
- Preparatų prieinamumas. Specialistams kartais tenka patyrinti pačius zoologinius preparatus, pasiskolinti moksliniams tyrimams, rūšių identifikavimui patikslinti ir pan. T. y. gauti numatytųjų ir potencialiųjų duomenų. Ši sritis truputį komplikuoja. Muziejams tenka ieškoti kompromiso tarp pareigos išsaugoti rinkinių vertybes ir pareigos sudaryti sąlygas jomis naudotis. Tenka nustatyti taisykles, kurios vardan išsaugojimo varžo prieinamumą.
- Rinkinių sutvarkymo būklė. Tvarkingai pagal aiškią sistemą išdėstyti rinkiniai yra lengviau prieinami ir naudojami.

Net būdami labai informatyvūs muziejiniai rinkiniai duos mažai naudos, jeigu bus sunkiai prieinami, mažai žinomi. Nuo naudojimosi rinkiniais galimybių daug priklauso muziejaus misijos įgyvendinimo sėkmė.

Vienas iš muziejaus mokslinių rinkinių naudingumo rodiklių yra publikacijų kiekis, kurios parašytos naudojantis rinkinių duomenų baze. Jeigu rinkiniai informatyvūs, žinomi ir prieinami, mokslininkai juos aktyviai naudoja moksliniams projektams.

Kai kuriems moksliniams darbams atlikti pakanka patyrinti zoologines kolekcijas. Nebereikia imti gyvūnų iš gamtos, o tai gana aktualus klausimas.

Zoologinių kolekcijų informacinis turinys yra „iš praeities“ – saugo duomenis apie kažkada anksčiau gyvenusius gyvūnus. Jie suteikia galimybę ištirti ir palyginti įvairių praeities laikotarpių aplinkos sąlygas ir jų kitimo raidą. Šiuo atveju zoologiniai preparatai ypač svarbūs savo potencialiaisiais duomenimis.

Kauno zoologijos muziejus rinkiniams papildyti priima negyvus laukinius gyvūnus, jau paruoštus zoologinius preparatus ir zoologines kolekcijas. Visa tai vadinama zoologine medžiaga. Ne kiekvienas zoologinės medžiagos objektas patenka į rinkinius. Jie atrenkami pagal nustatytus kriterijus. Pagrindiniai informatyvumo kriterijai yra šie:

- Taksonominis kriterijus. Pirmenybę teikiame gyvūnų rūšims, kurių kolekcijose neturime arba turime vos kelis vienetus. Mūsų siekis – surinkti visų Lietuvos gyvūnų rūšių pavyzdžius.
- Geografinis kriterijus. Atsirenkame pagal gyvūno radimo vietą. Naudojamės žemėlapiu Lietuvos teritoriją skirstančiu į 10x10 km kvadratus. Pirmenybę teikiame kvadratams, iš kurių gyvūno rūšies dar neturime.
- Išskirtinumo kriterijus. Turėdami mintyse žuvusius gyvūnus, pirmenybę teikiame retoms gamtoje ir retai sutinkamoms rūšims, individams su išskirtiniais požymiais ir pan.

Sudarydami rinkinių valdymo, aptarnavimo ir pildymo strategiją, arba kaip dabar madinga sakyti – „politiką“, Kauno zoologijos muziejaus darbuotojai svarbiausia nuostata laiko informatyvumo didinimą: iš kiekvieno į muziejų patekusio gyvūno gauti kuo daugiau zoologinių duomenų ir surašyti į zoologinių duomenų bazę.

Daugumą muziejaus rinkinius papildančių zoologinių preparatų gamina muziejaus darbuotojai – preparatoriai, taksidermistai, zoologai. Pasitaiko, kad iš gyvūno gaišenos negalima paruošti jokio zoologinio preparato, dėl to, kad kūnas labai sužalotas ar supuvęs. Tokiais atvejais vis tiek lieka kažkiek informacijos apie gyvūną. Ją išsaugome LIMIS duomenų bazėje.

Būna, kad pasiseka išsaugoti tik nedideles kūno dalis, kurios gali būti naudingos mokslui. Pvz.: plunksnos, šeriai, žvynai, kiaušinių lukštai, kaukolės lūženos, odos gabalėliai ir pan. Jų į bendruosius rinkinius nededame, o įtraukiame į ne kolekcinį laikinųjų objektų fondą. Tokio objekto apraše yra gyvūno užfiksuotieji duomenys ir lieka galimybė gauti numatytųjų bei potencialiųjų duomenų. Be to, mes juos galime pateikti mokslininkams biocheminiams, citogenetiniams duomenims išgauti.

Išskirtinis zoologinių duomenų šaltinis Kauno zoologijos muziejuje yra užšaldytų audinių bankas. Jame saugomi moderniai užkonservuoti įvairių gyvūnų rūšių, o svarbiausia, retų ir nykstančių, kūno audinių pavyzdžiai, skirti biocheminiams ir DNR tyrimams.

LIMIS sistema sudarė galimybę kurti gyvūnų fototeką. Ji taip pat yra zoologinių duomenų bazės dalis.

Iš viso Lietuvos zoologinių duomenų bazę sudaro muziejaus rinkiniai, laikinasis fondas, zoologinė medžiaga, užšaldytų audinių fondas ir fototeka. Šios visumos plėtotę laikome aktualia muziejaus misijos dalimi.

Dėkojame visiems, kurie tai supranta ir prisideda talkindami. Aplinkos ministerija išleido nurodymą žuvusius retus laukinius gyvūnus pristatyti į muziejų. Mokslinės institucijos perduoda panaudotas mokslines kolekcijas. Privatūs kolekcininkai dovanoja savo surinktas zoologines kolekcijas. Medžiotojai dovanoja vertingus medžioklės trofėjus. Gamtosauginių įstaigų darbuotojai jau įprato rastus negyvus gyvūnus atiduoti muziejui. Sulaukiame dovanojamų gyvūnų ir iš kitų gamtai neabejingų visuomenės narių.

----- Albertas Gurskas

2018-09-21